
VITA

AZ ELMÉLETI LÉLEKTANRÓL ÉS A HOMEOSZTÁZISRÓL

Megjegyzések egy pszichológiai eszmecseréhez

Baráth Árpád és Hódi Sándor vitája mintha két, más-más táborhoz tartozó pszichológus vitája lenne. Valóban nem egyazon oldalon állnak, csakhogy véleményem szerint nem úgy különböznek egymástól igazából, ahogyan azt ők — egybehangzóan — elképzelték. Nem hiszem ugyanis, hogy összeütközésük mindenekelőtt a *pozitivizmus* és a *humanizmus* konfrontálódásaként könyvelhető el. Pontosabbak vagyunk talán, ha azt állítjuk: Hódi bíralt kötete egy etikai beállítottságú, elméleti-spekulatív megközelítés eredménye (ahogyan azt egyébként Baráth is megfogalmazta), míg Baráth egy szakma-centrikus, „tény”-orientált mentalitású bírálóat tett közzé. Az eltérés — érzésem szerint — *főként* abban rejlik: Baráth természettudományos diszciplínaként hajlandó kezelni az általa művelt tudományt, a kísérletes eljárások hitelesítő erejében bízva; Hódi-nál a lélektan inkább elméleti: ő a kísérleti eredményeket sem *leolvasni*, hanem inkább *értelmezni* akarja. A két közelítés nem feltétlenül zárja ki egymást — olyan szempontból legalábbis bizonyosan nem, hogy ha pl. Freud életművére gondolunk, egyes részeit egy analitikus gyakorlatot folytató terapeuta pályafutásaként vehetjük szemügyre, míg ha pl. a kultúra, a művészetek lehetőségeiről és szükségletéről értekező Freudra irányítjuk figyelmünket, egy teoretizáló gondolkodót láthatunk. Nagy kérdés persze, hogy e „két” Freud nem igazán kettő-e. Azaz: implikálja-e a terapeutizáló Freudot ama másik eredményessége, vagy következik-e az „egy illúzió jövőjéről” értekező Freudból a pszichoanalitikus technikáról író Freud? Nem időrendben értve az implikációt, a következtést, hanem *logikai szükségességét* tekintve.

A magam részéről *értékbeli* különbséget nem vagyok hajlandó ab ovo tulajdonítani sem a természettudományos, sem az elméleti lélektannak (vagy ha jobban tetszik: sem a pozitivistá, sem a humanisztikus pszichológiának). Számomra értékkritériumként bármely esetben az merül fel: mennyire ellentmondásmentes és teljes az a rendszer, amelyet valamely megközelítés kirajzol.

Baráth szerint Hódinak az emberi viszonyok humanizálásáról tett megállapításai pontosak és vitára késztetőek, „de egy pszichológus szerzőtől több is elvárható művének zárószakaszául, főként oly magas ívelésű előszó és egynehány igazán jól sikerült fejezet után!” (*Híd*, 1984. 6., 847. oldal) Csakhát — idézhetnénk válaszul Hóditól — mik is a humanizálás valódi perspektívái? „Hiszen valamennyi kitűnő pszichoterapeuta együttvéve sem volna elégséges ahhoz, hogy megbirkózzon egy közepes méretű üzem alkoholizmus-gondjával.” (*Híd*, 1984. 9., 1232. oldal) Hódi eme kijelentését az indokolja, hogy szerinte a *társadalmat* tehetjük felelőssé a személyiségfejlődés zavaraiért; s mert ez a helyes magyarázat, a megoldásnak is társadalmi szintűnek, nem pedig individuálisnak kell lennie.

Az *individuummá válás és szocializálódás* folyamatához jutottunk a jelzett problémával. Olyan hálózat ez, amely alternatívák sorozatából szövődik. Mert a legkülönbözőbb társadalmi situációk eltérő szerepeket kínálnak fel a situáció lereagálására-feloldására; s ha valamelyiket választja a személyiség a lehetséges szerepek közül, választásában nyilván közrejátszanak ugyan előző megoldásainak rezultatív nyomai, de közrejátszik az a végső soron genetikai diszpozíciónak mondható bázis is, amely eleve érzékenyebb-felvevőképesebb tette őt bizonyos megoldások előnyben részesítése iránt.

Nagyon triviális példával élve: ugyanolyan típusú, elhúzódó konfliktushelyzet tolerálható az egyik ember számára, míg a másik csak narkotikumokkal képes elviselni (példabeli két alanyunk neve, életkora, társadalmi helyzete, neveltetése, és így tovább, azonos, illetve lényegét tekintve hasonló). Megszívlelendőnek érzem Baráth azon vélekedését, amely szerint naiv Hódi elképzelése: az önigazgatású szocialista társadalomban megszűnik az introvertált-extrovertált személyiségtípus-dichotómia. Pontosabban: lehet, hogy nem naivitás ez, hanem valamiféle himnikus elképzelés, logikailag azonban nem következik az emberi lényegeret kiteljesítő, a szabadság igazi birodalmába elérő, elidegenedetségmentes ember koncepciójából (legalábbis szerintem nem).

Ami a Varga Zoltán által is kifogásolt, a biológiai tényezőket eliminálni óhajtó Hódival való vita szükségességét illeti: ha pl. a nemi szerep és a szexuális identifikáció kérdését vesszük: „A biológiai nem és az annak megfelelő pszichológiai nemi szerep elfogadását jelenti a szexuális identifikáció. Míg a század első felében kifejlesztett freudi koncepció szerint a pszichológiai nemi szerep (...) a születés pillanatában meglévő öröklött, alkati pszichoszexuális biszexualitást jelent, amelyben a személyiség kibontakozása és fejlődése, illetve a szocializációs folyamat döntő szerepet játszik, addig a hatvanas években kialakult tanuláseméleti, szociálpszichológiai modellben tanult viselkedési forma és a születéskor szexuális neutralitással jellemezhető. Eszerint a felnőttkorig ki-

alakuló pszichológiai nem (pszichoszexuális orientáció) kialakulásában a kisgyermekkorú kijelölt nemnek (öltöztetés, játékok stb.) és a neveltetési viszonyoknak tulajdonítanak elsődleges jelentőséget. (...)

Az elmúlt évtizedben egyre erőteljesebben ismét kibontakozó biológiai irányzatot azok az adatok támogatják, amelyek klinikai genetikai tanulmányokon alapulnak és a szexualitás agyi morfofiziológiai és neurokémiai tanulmányozásából erednek.

Kvantitatív morfometriai vizsgálatokkal agyi nemi különbségeket mutattak ki. (...) Fiziológiai mérések szerint (...) a férfigy jobban lateralizált, mint a női."

(Dr. Lipcsey Attila—Dr. Szentistványi István—Dr. Janka Zoltán: *Biológiai pszichiátria*. A Magyar Pszichiatriai Társaság kiadványa. Kézirat gyanánt, 1984., 241—242. oldal.)

A hosszas idézés azt kívánta példázni: milyen fordulatokkal terhes kérdéskör akár csak ez az egy is, s mennyire leegyszerűsítő lenne, ha biológikum-függetlennek vélnénk.

Nem hiszem, hogy napjainkban olyan egyértelműen és általánosan célszerű lenne a természetudományokban a nagyfokú specializáció, mint ahogyan azt Hódi írja; s azt sem hiszem, hogy a társadalomtudományok esetében ugyanez a nagyfokú specializálódás feltétlenül paralizálna (vö.: *Híd*, 1984. 9., 1229. oldal).

Mélységesen igazat adok viszont Hódinak: „Ki tartja vissza utolsó elkeseredett döntésüktől az öngyilkosokat?” (*Híd*, 1984. 9., 1232. oldal.) A visszatartást megbocsáthatatlan leegyszerűsítés lenne csak a pszichológiától várni (lett légyen bármilyen mentalitású pszichológiáról szó). Természetesen a lélektan művelőitől meg kell követelni minden általuk megtehető. De — Hódival szólva — a gyógyítás „végső soron a társadalmilag hatékony cselekvőképesség biztosítása” (*Híd*, 1984. 9., 1233. oldal).

A pszichológia is segíthet e cselekvőképesség elérhető formáit észrevétetni a személyiséggel, ám a pszichológusnak magának is determinált a „társadalmilag hatékony cselekvőképessége”; amennyiben ennek mértékével elégedetlen, *szakmai* és *etikai* kötelessége is jelezni elégedetlenségét, s ha sejtí, lehetőségének bővítési módját sürgetni, akár követelni.

Itt már valóban nem a professzió skatulyáinál, hanem a társadalomnál mint egészénél tartunk.

*

Számomra sok tekintetben igen szimpatikus Hódi kötete (még lehet, ez mostani hozzászólásomból kevéssé tetszik ki); Baráth némely ellenvetését Hódival szemben mindazonáltal fontos ellenvetésnek érzem.

Egy Hódi-interpretációval külön vitám van. Hódi a nonkonform magartási formákat a pszichés homeosztázist védő normális reakció ered-

ményének tartja. Baráth kifogásolja ezt, s általában más véleménye van a homeosztázisról, mint Hódinak (vö.: *Híd*, 1984, 6., 851—852. oldal).

Nagyon lényeges problémának tartom a homeosztázis-kérdést, s épp ezért mondom el róla az én feltevésemet. Számomra a legelfogadhatóbbnak Prigogine megoldása tűnik. Ő termodinamikai validitású folyamatok leírásába integrálja az élőlényeknek mint nyílt rendszereknek a jellemzését. Ez azonban csakis egy nem egyensúlyi termodinamika koncepciójának a kidolgozásával valósítható meg, s csak úgy, ha olyképpen definiálunk, hogy az élőlények nyílt, dinamikus struktúrák, amelyek állandóan újra és újra kapcsolatokat teremtenek környezetükkel, s egyensúlyba kerülésük halálukat jelenti. Mindebből az a kijelentés is adódik, hogy komplexebb szerveződések nem egyensúlyi szerkezetének kialakulása, fejlődése entrópiacsökkenési folyamat.

Bármely élő rendszer munkavégző képességét e képesség érdekében használja fel; minél komplexebb szerveződésű valamely élőlény, esetében annál jelentősebb — mennyiségét, minőségét tekintve egyaránt — a külső munka.

„Az ember biológiai léte »egyensúlytalan lét«”-állítás esetén opponálni kell a biológiai érvényességű homeosztázis-elméletekkel szemben. Véleményem szerint az ember *elfogult*: elfogultsága azáltal is manifesztálódik, hogy a szükségletkielégítés fokozatosan bővülő folyamatához hasonlóan (amikor a kielégítés megszüntetés *is*, de egy olyan reprodukció kezdete *is*, amely bonyolultabb-összetettebb és felszólítóbb szükségletek léte-sülése) az ember specifikus vonása a *nyitás*. Fejlődésének garanciája és jellemzője az újnak, a teljesebbnek, az igazabbnak, a szebbnek a keresése. Ebben az értelemben az emberi értékek tartalmát — Hellerhez hasonlóan — a „második” természet által vélem determináltak, de a legalapvetőbb értékek megteremtésének-kinyilvánításának igényéről azt gondolom, hogy fiziológiailag-genetikailag meghatározott. A legalapvetőbb értékek iránti igényt, birtoklásuknak, elérésüknek vágyát olyan fiziológiai intencionáltságnak tekintem, amely az embert mint kultúrát teremtő lényt jellemzi.

E nagyon szakmainak ható fejtegetés elvontságát mérséklendő, Allport patetikus passzusát idézem: „Az ember... nem homeosztatisz teremtés. Nem az önmagán belüli vagy a környezet és saját maga között fennálló egyensúlyra tör. Nyugtalan-sága rendszeres, túl mélyen gyökerezik ahhoz, hogy időleges kielégítések eltakarhatnák. Életének szilárdabb alapképletét keresi, olyasmit, amelynek birtokában legyőzheti az elidegenedést és a szenvedést. A homeosztázis folyamatában van valami vérszegény. Ez a lustaságnak kedvez, és megházdudtolja azt a sajátosan emberi képességünket, hogy önmagunkat felülmúljuk.” (Az Allport-idézet adatait s iménti elvont fejtegetésem folytatását lásd: *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1984., 50—56. oldal.)

A részletkérdésre irányuló vita után — befejezésül — az általánosabb ellentétre visszatérve: a „tények” verifikálhatóságát hangoztató s csak a verifikálható „tényekre” hagyatkozó hajlandó Baráth egy ideologisztikus pszichológiai művet bírál. Hódi művében ugyanis — alapkonceptióját tekintve — ideologisztikus előfeltevések és következtetések dominálnak. Hódi — pl. Leontyevhez hasonlatosan — az osztályoktól újra mentessé váló társadalmi formációt a *harmonikus totalitású* pszichikum kibontakozási időszakaként gondolja el. Ez az elgondolás hű a marxista szociálintropológiához (Márkus György és Heller Ágnes köteteire utalok a példa kedvéért), valójában nem a „tények” univerzumába tartozik azonban, hanem a hipotézisek birodalmába. Nem hiszem persze, hogy bármely tudomány nélkülözhetné a hipotéziseket. Azt gondolom, értelmes munkamegosztásra lehet törekedni: arra, hogy a „tények” és az „ideológiák” ne megsemmisítsék, hanem — ez jóval ellentmondásosabb és kevésbé látványos folyamat — segíteni-korrigálni igyekezzenek egymást.

Miközben nem elfeledkezve arról sem, hogy a marxi vélemény — a természeti korlátok visszaszorításáról — arra figyelmeztet: a kommunizmus olyan társadalmi rend lesz, ahol mindenki egymástól eltérő, „természet adta” képességei szerint, azoknak megfelelően tevékenykedik majd. Tehát még ez a hipotézis is feltételezi a természetiség meg nem szüntethető létezését.

Szeged, 1984. december 27.

BALOGH Tibor